

انتشارات توس

۶۳۹۰

مقالات تقی زاده

جلد نهم

تقی زاده در مجلس

نطق‌های مجلس شورا (دوره‌های هفتم، هشتم و نهم)
در مقام‌های وزارت طرق، مالیه

به کوشش: مصطفی نوری - رضا آذری شهرضایی

زیر نظر ایرج افشار

سرشناسه : تقی زاده، حسن، ۱۲۵۷ - ۱۳۴۸.
 عنوان و نام پدیدآور : مقالات تقی زاده / زیر نظر ایرج افشار.
 مشخصات نشر : تهران: توس، ۱۳۸۵.
 مشخصات ظاهری : ۲۲ ج. مصور، عکس.
 شابک : (دوره): ISBN 978-964-315-669-5 ج. ۹: 978-964-315-646-6
 وضعیت فهرست نویسی: فهرست نویسی قبلی
 یادداشت : ج. ۹ (چاپ اول: ۱۳۹۰) (فیفا).
 مندرجات : ج. ۱. مشروطیت. - ج. ۹. تقی زاده در مجلس: نطق های مجلس شورا (دوره های هفتم، هشتم و نهم) در مقام های وزارت طرق، مالیه.
 موضوع : مقاله های فارسی - قرن ۱۴
 شناسه افزوده : افشار، ایرج، ۱۳۰۴ -
 رده بندی کنگره : ۱۳۸۴ م ۹۴۴ ق / PIR ۹۹۴
 رده بندی دیویی : ۸۶۴ / ۶۲
 شماره کتابشناسی ملی : ۱۵۹۵۶ - ۸۴ م

انتشارات توس

مقالات تقی زاده (جلد نهم)

نطق های مجلس شورا (دوره های هفتم، هشتم و نهم) در مقام های وزارت طرق، مالیه

سید حسن تقی زاده

زیر نظر ایرج افشار

نسخه پردازی و نمونه خوانی:

مصطفی نوری و رضا آذری شهرضا

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۲۲۰۰ نسخه

حروفچینی: گنجینه

لیتوگرافی: پیچاز

چاپخانه: حیدری

شابک جلد نهم: ۹۷۸-۹۶۴-۳۱۵-۶۴۶-۶ ISBN 978-964-315-646-6

شابک دوره ۲۲ جلدی: ۹۷۸-۹۶۴-۳۱۵-۶۶۹-۵ ISBN 978-964-315-669-5

کلیه حقوق چاپ و انتشار این اثر - به هر صورت - محفوظ و مخصوص انتشارات توس است.

فروشگاه: تهران، خیابان انقلاب، اول خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۸ - تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۷، فکس: ۶۶۹۷۰۶۷۷

دفتر مرکزی: تهران، خیابان انقلاب، خ دانشگاه بن پست پورجواد شماره ۵ - تلفن: ۶۶۴۹۱۴۴۵-۷

نشانی اینترنتی: www.toospub.com پست الکترونیک: info@toospub.com

قیمت:

۱۵۰۰۰ تومان

فهرست مندرجات

۷	یادداشت
۹	بخش اول - مجلس شورای ملی دوره هفتم
۱۱	مجلس شورای ملی دوره هفتم (وزیر طرق و مالیه)
۹۹	بخش دوم - مجلس شورای ملی دوره هشتم
۱۰۱	مجلس شورای ملی دوره هشتم (وزیر مالیه)
۴۵۹	بخش سوم - مجلس شورای ملی دوره نهم
۴۶۱	مجلس شورای ملی دوره نهم (وزیر مالیه)

یادداشت

جلدهای هشتم و نهم و دهم از مجموعه مقالات تقی‌زاده به‌نطق‌های او اختصاص دارد که در مجلس‌های شورای ملی و سنا خواه به‌عنوان نماینده و خواه وزیر و بالاخره رئیس مجلس سنا ایراد کرده است و برای نخستین بار به چاپ می‌رسد.

این نطق‌ها جنبه‌های مختلف انقلابی، انتقادی، اصلاحی، روشنفکری، اجرایی، قانون‌گذاری و اداری دارد. در مجلس‌های اول و دوم او نماینده برگزیده مردم بود با روحیه‌ای که می‌بایست شدیداً مدافع مشروطیت باشد، جمعاً سیصد صفحه از این مجموعه مخصوص آن موضع و مرتبت است.

او در دوره‌های سوم و چهارم باز به نمایندگی انتخاب شد ولی چون در اروپا جنگ جهانی دوم رخ داده بود و وی در آلمان مسئولیت کمیته ملیون ایرانی را در عهده داشت به ایران نیامد و در مجلس شرکت نداشت. اما در دوره‌های پنجم و ششم نماینده مجلس بود و گاه به‌گاه نظرهای انتقادی یا اصلاحی می‌گفت. مخصوصاً در جریان تغییر قانون اساسی به‌منظور تغییر سلطنت از قاجار به پهلوی مخالفت منطقی و شدید کرد. سخنان او در این دو دوره دویست و بیست صفحه از این مجلدات را برگرفته است.

در دوره‌های هفتم، هشتم و نهم به‌مناسبت آنکه در رده وزراء قرار گرفته بود (وزیر طرق و شوارع و بعد وزیر مالیه) سخنانش جنبه دفاعی از امور اجرایی کشور داشت مخصوصاً نسبت به‌لواحی که در مجلس مطرح می‌شد و او می‌بایست جوابگو باشد. می‌دانیم که قضیه قرارداد نفت از اهم آن مسائل می‌بود. صفحات اختصاص یافته بدین مباحث بالغ بر پانصد و پنجاه صفحه شده است.

پس از آن تقی‌زاده با سمت سفیر ایران به پاریس رفت و تا پایان جنگ جهانی دوم در اروپا (فرانسه - آلمان - انگلیس) بود. در میان این دوران چون واقعه سوم شهریور ۱۳۲۰ پیش آمد و رضاشاه از کشور رفت دوره مغضوبیت تقی‌زاده پایان گرفت. پس نامبرده از سوی دولت به‌وزیرمختاری در انگلیس و سپس سفیری در انگلیس منصوب شد تا اینکه در انتخابات دوره پانزدهم مجلس از تبریز به نمایندگی انتخاب شد و مختارانه به ایران بازگشت و در مجلس پانزدهم شرکت کرد. سخنان متعدد دلسوزانه‌ای که حاصل تجربه‌های گذشته و تعمق در وضع پیشرفت‌های کشورهای اروپایی بود مخصوصاً در مورد آذربایجان و اصلاح امور آن ایالت ایراد کرد و در پاسخ سخنان دکتر محمد مصدق که در مجلس چهاردهم ایراد کرده بود و پرخاش‌های عباس اسکندری در مجلس پانزدهم راجع به جریان قرارداد نفت نطقی ایراد کرد که بعدها در دولت دکتر مصدق مورد استناد در شورای امنیت قرار گرفت و از جمله اصطلاح «آلت فعل» که تقی‌زاده در سخنرانی خود به کار برده بود جنبه حقوقی و استنادی پیدا کرد و به آن گفته توسل

جسته شد و مؤثر افتاد. البته معاندین هم آن اصطلاح را وسیله طعنه و ملعبه سیاست بازی قرار دادند. مقدار دویست صفحه از این سه جلد خاص نطق‌های دوره پانزدهم است. پس از آن که مجلس سنا در ایران طبق قانون اساسی در ۲۰ بهمن ۱۳۲۸ تشکیل شد و تقی‌زاده جزو نمایندگان انتخابی آن بود در این مجلس با سمت ریاست سهم برتر و شاخص یافت و قدرت مدیریت و بینش خاص خود را در موارد معین نشان داد، از جمله موردی است در دولت حسین علاء که به اسدالله علم وزیر کشور اجازه صحبت نداد. این موضوع به درستی در مذاکرات رسمی آورده نمی‌شود ولی در «زندگی طوفانی» (صفحه ۳۱۳) بدان اشارت رفته است. تقی‌زاده مدت نزدیک به هفت سال در مقام ریاست مجلس سنا برقرار بود و در ۲۶ فروردین ۱۳۳۶ از آن سمت استعفا داد. چون طبعاً پیر شده بود و یارایی و توانایی برخورد با حوادث و جریان‌های حلقه میل را نداشت. نمونه‌اش برخورد با قانونی بود که برای معافیت افسران از پرداخت حقوق گمرکی بود. (زندگی طوفانی، صفحه ۳۱۵ تا ۳۱۷)

موقعی که خواستم متن نطق‌های تقی‌زاده از مجموعه مذاکرات مجلس‌ها استخراج شود دست همکاری به‌سوی عزیزم کاوه بیات دراز کردم. ایشان آقای رضا آذری شهرضایی را که جریان‌های سیاسی این دوره‌ها مورد علاقه‌اش بود معرفی کرد. آقای آذری با علاقه‌مندی از روی مذاکرات متن نطق‌های بلند و کوتاه و حتی پاسخ‌گوئی‌های تقی‌زاده به دیگران را انتخاب کرد و از سراسر آنها فتوکی گرفت و به حروف چینی سپرد و یک بار غلط‌گیری آنها را انجام داد که عازم گذراندن دوره تحصیلات دکتری تاریخ شد و گذارش به‌مندی افتاد.

پس کاوه آقای مصطفی نوری را معرفی فرمود که کار نیمه مانده را به پایان برساند. از ایشان درخواست شد همراه غلط‌گیری‌ها، برای سهولت مراجعه خوانندگان و دانستن اینکه هر بندی از نطق‌ها مربوط به چه موضوعی است عنوان‌های مناسب برای هر گوشه از گفته‌ها برگزینند و آن عناوین را میان بندها بیاورد. خوشبختانه این تمهید به‌طوری که مشهود است گویای منظور خواهد بود. جز این باز برای آنکه مراجعه کنندگان آسانتر و ریزتر به مندرجات دست بیابند فهرستی کلیدواژه‌ای هم به‌خواهش من فراهم ساخته است که در پایان هر جلد به چاپ رسیده، زیرا اصطلاحات هر دوره مخصوص آن دوره بوده است و درست نبود که به هم و درهم آمیخته می‌شد.

از عزیزم کاوه و دوستان فاضل تازه‌یاب خوش‌ذوق و کارآمد خود آقایان آذری شهرضایی و مصطفی نوری بسیار سپاسگزارم که در این کار فراخ دامن یاری پایداری انجام دادند. بخشی از تاریخ زندگی یک مرد شاخص را ماندگار کردند. از روی این سخنان است که بهتر می‌توان به حقیقت رسید و براندیشه‌های ملی و سیاسی تقی‌زاده دست یافت.

ایرج افشار

تهران - بیست و نهم مرداد ۱۳۸۹